

Kom med og syng!

Rytme og rim i oversættelse af græske teaterstykker

Maribo, Kristoffer

Published in:

Logos. Klassikerforeningens Medlemsblad

Publication date:

2021

Document version

Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Maribo, K. (2021). Kom med og syng! Rytme og rim i oversættelse af græske teaterstykker. *Logos. Klassikerforeningens Medlemsblad*, 34-40.

Kom med og syng! Rytme og rim i oversættelse af græske teaterstykker

Af Kristoffer Maribo, Ph.D.-stipendiat ved Saxo-instituttet på Københavns Universitet

”Kom med, kom med og syng om Zeus’ datter, den himmelske Artemis,” udbryder Hippolytos til koret af tjenere i sin første replik i Euripides’ tragedie, der bærer hans navn (Eur. *Hipp.* 58-60).

Det kan være svært for os som læsere at fornemme, om koret rent faktisk følger Hippolytos’ opfordring. Synger de deres efterfølgende henvendelse til Artemis, eller reciterer de den blot? Hvad enten vi læser tragedien i en græsk tekstudgave eller i en oversættelse, har vi kun de tavse ord på papiret at besvare vores spørgsmål med. Men de oprindelige græske tilskuere har formentlig ikke været i tvivl.

Ifølge Aristoteles, der døde ca. hundrede år efter premieren på *Hippolytos*, var sangdigtning, *μελοποιία*, en af tragediens seks bestanddele (*Poet.* 1450a7-10). Aristoteles skriver endda, at det er musikken i tragedierne, der giver den største nydelse (*Poet.* 1462a15-17). Musikken og sangdigtningen kom tydeligt til udtryk i tragediernes korsange, der blev sunget af dansende kor på op mod femten personer, mens musikken spillede. De Store Dionysier i Athen, som teaterstykkerne blev opført i forbindelse med, havde karakter af en rituel musikkonkurrence, en *μουσικὸς ἀγών*, hvor netop korsangene udgjorde en væsentlig del af bedømmelsen. Tilskuerne til De Store Dionysier i 428 fvt. har derfor næppe været i tvivl om, at koret fulgte Hippolytos’ opfordring og sang deres henvendelse til gudinden.

Musik og sang var en fast del af antikke græske digte generelt. Med undtagelse af teaterstykkernes talevers blev græske digte i arkaisk og klassisk tid fremført til tonerne af musik.

Størstedelen af de bevarede græske digte fra denne periode er derfor sangtekster. I dag har vi stort set kun ordene tilbage. Bortset fra lidt over 60 mere eller mindre fragmenterede stumper har vi intet bevaret af den antikke græsk-romerske musik.¹ Så hvordan kan vi give læserne af græske digte i oversættelse fornemmelsen af, at de tavse ord på papiret oprindeligt blev sunget?

Det spørgsmål prøver jeg at besvare i min ph.d.-afhandling, der efter planen er færdig til september 2022. Min tese er, at vi skal oversætte teaterstykkernes korsange på rimede vers med regelmæssige rytmer. I denne artikel vil jeg præsentere mine foreløbige betragtninger, som jeg vil uddybe nærmere i min afhandling.

Fra sang til bog

I en grundlæggende artikel for oversættelsesstudier definerede Roman Jakobson tre former for oversættelse:²

1. Intralingual
2. Interlingual
3. Intersemiotisk

En intralingual oversættelse foregår inden for et sprog og kan for eksempel være en oversættelse af Søren Kierkegaards værker til nudansk. En interlingual oversættelse foregår mellem to sprog og kan være en oversættelse af Kierkegaards værker til engelsk. Endelig foregår en intersemiotisk oversættelse mellem et verbalt tegnsystem og et ikke-verbalt tegnsystem, som for eksempel en dramatisering af Kierkegaards værker til opførelse på et teater.

Umiddelbart har oversættelser af græske teaterstykker en interlingual karakter, da en græsk tekst oversættes med en dansk tekst. Men eftersom dele af den græske tekst oprindeligt blev sunget, har tragedie- og komedieoversættelser ligeledes en intersemiotisk karakter. Det er værker, der i oversættelsen bliver rykket fra et delvist ikke-verbalt tegnsystem, nemlig sangen, over i et verbalt tegnsystem i en bog. Hvordan oversætteren forholder sig denne proces, afhænger af vedkommendes mål med oversættelsen.

Fra digt til digt

Mit mål er at give læserne af græske teaterstykker i oversættelse en instinktiv fornemmelse af, at korsangene oprindeligt blev sunget. Et første skridt mod opfyldelsen af dette mål er at finde ud af, hvilken slags tekst de græske korsange udgør, og hvilken slags tekst jeg selv vil oversætte dem til. I den forbindelse har Katharina Reiß identificeret tre overordnede teksttyper:³

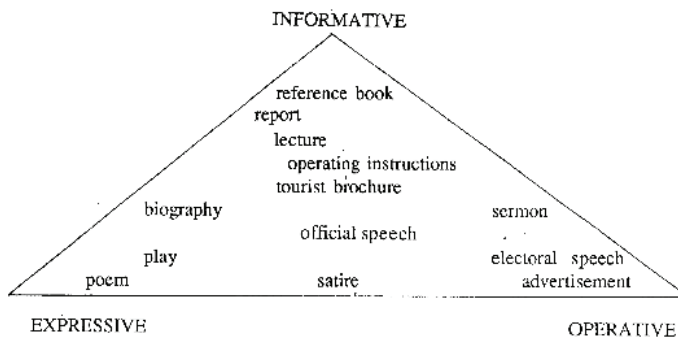
1. Informativ
2. Ekspressiv
3. Operativ

1 De fleste fund er samlet i Egert Pöhlerman & Martin West (eds.). *Documents of Ancient Greek Music*, Oxford (2001).

2 Roman Jakobson. "On linguistic aspects of translation" (1959), trykt i Lawrence Venuti. *Translation Studies Reader*, London & New York (2012), s. 127.

3 Katharina Reiß. "Texttypen, Übersetzungstypen, und die Beurteilung von Übersetzung", *Lebende Sprachen* 22.3 (1977), s. 98.

Den informative tekst definerer Reiß som en simpel kommunikation af indhold. Som eksempel nævner hun et privat brev, der handler om, hvordan brevskriveren har det. Den ekspressive tekst definerer hun som en kunstnerisk kommunikation af indhold, der gør brug af de kreative dimensioner i sproget. En brevroman udgør hendes eksempel herpå. Den operative tekst definerer hun som en kommunikation af indhold, der skal fremkalde en bestemt reaktion hos modtagerne, som for eksempel et tiggerbrev. Definitionerne er senere blevet udvidet og illustreret i Andrew Chestermans *Readings in Translation Theory*:

Figur fra Andrew Chesterman. *Readings in Translation Theory*, Helsinki (1989), s. 105

Reiß definerer oversættelsen af en informativ tekst som succesfuld, når oversættelsen giver ”umiddelbar og uforkortet adgang til indholdet i kildeteksten”; oversættelsen af en ekspressiv tekst er lykkedes, når den ”formidler et umiddelbart indtryk af den sprogkunstneriske udformning af kildeteksten”; endelig fungerer oversættelsen af en operativ tekst, når den ”formidler et umiddelbart adfærdseffektivt tekstindhold.”⁴

Reiß bemærker, at der indenfor denne typologiske opdeling af tekster også findes hybrid-former, der veksler mellem de forskellige funktioner. I arkaisk græsk poesi vil jeg mene, at Hesiods *Værker og dage* for eksempel kan siges at favne alle tre teksttyper, da det didaktiske digt har tydelige informative træk, hvis operative sigte blandt andet er at påvirke digterens broder til at handle på en bestemt måde. Som overordnede kategorier giver teksttyperne dog en illustrativ ramme og et brugbart metasprog at gå til oversættelsesopgaven med.

Græske teaterstykker hører som digte hjemme i den ekspressive kategori. Derfor er en oversættelse af teaterstykkernes sprogkunstneriske udformning, som for eksempel deres versemål, af afgørende betydning for læsernes oplevelse af tragedierne og komedierne. Hvis oversætteren gengiver de græske teaterstykker på prosa eller såkaldt frie vers, bliver de oprindeligt ekspressive tekster formidlet som mere informative tekster. Teaterstykkerne mister derved deres identitet som teaterstykker og som digte i græsk forstand.

Teaterstykkernes korsange er digte, der er skabt og fremført som sangtekster. Hvis oversætterens mål er at give læserne et indtryk af, at de læser en sangtekst, skal korsangenenes sang-

⁴ Katharina Reiß. “Texttypen, Übertzungstypen, und die Beurteilung von Übertzung”, *Lebende Sprachen* 22.3 (1977), s. 98.

bare kvaliteter formidles i oversættelsen. Det næste skridt er derfor at finde ud af, hvad der kendetegner en græsk sangtekst, og hvad der kendetegner en dansk sangtekst, for derved at kunne finde den rette form til oversættelserne.

Fra sangtekst til sangtekst

I en ofte citeret passage skriver Aristoteles, at folk har en uvane med at kalde alt, der er skrevet på vers, for poesi, selv lægekunst og naturfilosofi. Men Homer og Empedokles har intet andet til fælles end versene. Homer er digter, mens Empedokles er naturfilosof (*Poet.* 1447b13-20). Aristoteles skriver videre, at historikeren og digteren ikke adskiller sig ved brugen af versemål, for Herodot ville sagtens kunne blive sat på vers uden at blive mindre historieskriver af den grund (*Poet.* 1451b2-4).

“ Teksterne i Højskolesangbogen er digte, som (...) synges til fællessangsarrangementer og af professionelle kor som Fabers. De udgør i kraft heraf den type danske sangtekster, som kommer tættest på de græske korsange i deres funktion.

Aristoteles skriver, at naturfilosofi og historie godt kan være skrevet på vers uden at være poesi. Men han skriver ikke, at digte kan være poesi uden at være skrevet på vers. Snarere synes han at sige, at versemålene netop er så karakteristiske for de græske digte, at andre typer litteratur fejlagtigt er blevet kaldt poesi, blot fordi de er skrevet på vers.

Versemål er en genremarkør for græske digte og dermed også for græske sangtekster. Nogle typer sangtekster, som de monodiske digte, er skrevet på regelmæssige versemål, mens andre typer sangtekster, som teaterstykkernes korsange, er skrevet på uregelmæssige og varierede versemål. Når vi læser et græsk teaterstykke, er forekomsten af uregelmæssige og varierede versemål dermed en sangmarkør.

I det antikke Grækenland var der generelt ikke forskel på sangtekster og digte. Men det er der i dag. Pat Pattison, professor ved Berklee College of Music, skriver, at amerikanske sangtekster adskiller sig fra digte ved at være langt mere afhængige af regelmæssige rytmer og rim.⁵ Det samme er Phillip Faber, dirigent for Danmarks Radios Pigekor, inde på i sin nylige bog om *Den Danske Sang*. Her udtaler Faber, at teksten til den typiske danske sang

”har et enkelt tilsnit med overskuelige verselængder og enderim i genkendelige mønstre.”⁶

5 Pat Pattison. ”Similarities and Differences Between Song Lyrics and Poetry”, i Charlotte Pence. *The Poetics of American Song Lyrics* (2012), s. 135-137.

6 Phillip Faber. *Den Danske Sang*, København (2020), s. 43.

I tillæg til de overskuelige verselængder og enderim nævner Faber ligesom Pattison de regelmæssige rytmer som en væsentlig markør for en sangtekst:

”Versefødterne og gangarten i et digt eller en sangtekst forholder sig på samme måde til indholdet, som rytmen og taktarten forholder sig til melodien. De er et grundmønster, som alting retter sig efter.”⁷

Uregelmæssige og frie vers kan vanskeligt udgøre et grundmønster, da de så ikke ville være uregelmæssige og frie. Regelmæssige rytmer, overskuelige verselængder og enderim i genkendelige mønstre er ifølge Faber sangmarkører, når vi læser en dansk tekst.

Den type af danske sangtekster, som Phillip Faber skriver om, finder vi blandt andet i *Højskolesangbogen*. Teksterne i *Højskolesangbogen* er digte, som komponister har sat til musik, og som blandt andet synges til fællessangsarrangementer og af professionelle kor som Fabers. De udgør i kraft heraf den type danske sangtekster, som kommer tættest på de græske korsange i deres funktion. Det er følgelig her, at oversætteren af græske teaterstykker med fordel vil kunne finde sine primære modeller og sangmarkører til oversættelsen af teaterstykkernes korsange.

Ud af de 601 digte, der er medtaget i den nyeste udgave af *Højskolesangbogen* fra 2020, er 14 sange skrevet uden enderim.⁸ Hertil er yderligere 12 sange skrevet med det, man kunne kalde spredte rimdannelser, altså uden faste enderim i alle versene, men med stedvise enderim.⁹ De resterende 575 sange (95,7%) er skrevet på rimede vers med regelmæssige rytmer og understøtter altså Pattisons og Fabers definitioner af sangbare tekster.

Fra hjemlig til fremmed

Ved at oversætte oprindeligt urimede vers med rimede vers indfører oversætteren et fremmedelement i teksten. Det kunne umiddelbart minde om noget, den indflydelsesrige oversættelsesteoretiker Lawrence Venuti ville kalde en domesticerende procedure. Venuti skelner således mellem to slags oversættelser:¹⁰

1. Domesticerende
2. Fremmedgørende

Venuti skriver, at den domesticerende oversættelse er den mest udbredte type oversættelse i den engelsksprogede verden. Den er blandt andet karakteriseret ved, at oversættelsen opleves som ”flydende” på målsproget, uanset om den oprindelige tekst er flydende skrevet på kildesproget. I den fremmedgørende oversættelse forsøger oversætteren derimod at give læseren et indtryk af at opleve en tekst, der er skrevet på et fremmed sprog i en fremmed kultur. Det kan oversætteren fx gøre ved at gengive en bevidst brug af den toskanske dialekt i en kildetekst fra 1800-tallet med amerikansk slang, sådan som Venuti selv har gjort.¹¹

⁷ Phillip Faber. *Den Danske Sang*, København (2020), s. 109.

⁸ HS 119, 133, 140, 154, 155, 160, 161, 163, 180, 184, 210, 423, 485, 551.

⁹ HS 14, 153, 155, 217, 219, 220, 252, 401, 416, 501, 482, 495.

¹⁰ Lawrence Venuti. *The Translator's Invisibility*, London & New York (20082), s. 12-20.

¹¹ Lawrence Venuti. *The Scandals of Translation*, London & New York (1998), s. 15.

Selvom det kan virke domesticerende at bringe rim ind i en oversættelse af urimede digte, er det faktisk et eksempel på Venutis fremmedgørende procedure. Læserne får et indtryk af, at græske teaterstykker i modsætning til moderne teaterstykker involverede betydelige mængder sang, og læserne bliver dermed bragt tættere på kildeteksten ved hjælp af markører, som de kender fra deres egen kultur. Præcis ligesom Venutis brug af amerikansk slang som gengivelse af en lokal italiensk dialekt fra 1800-tallet.¹²

Fra versemål til versemål

Det sidste skridt mod målet er nu at finde ud af, hvilke versemål oversætteren skal bruge. Det var Christian Wilster ikke i tvivl om. I sin oversættelse af otte Euripides-tragedier skriver han, at oversætteren skal bruge versemål, som passer til den danske måde at skrive vers på. Mere specifikt skal oversætteren vælge sjældne versemål, der fungerer på dansk, så de ”lyriske Vers faa et vist usædvanligt Anstrøg, der giver dem et Slags antikt Præg.”¹³ Dermed foregriber Wilster nutidige oversættelsesforskere som Peter Low, der ligeledes mener, at en sangtekst skal oversættes med et ”lydmønster”, der er kendt på målsproget.¹⁴

“ Betyder digternes valg af versemål noget i græsk og i dansk poesi? Er versemålene betydningsbærende i sig selv?

Thor Lange vælger også versemål, der er etableret i den danske poesi, i sin oversættelse af Sofokles’ *Kong Oedipus* (1897).¹⁵ I modsætning til Wilster bruger Lange dog ikke sjældne versemål, men veksler mellem at bruge daktyler, anapæster og trokæer i forskellige strofeformer og verslængder. Daktyler var forinden eksempelvis blevet brugt i Jens Baggesens *Thora* (1814), anapæster i tredje akt af J.L. Heibergs *En Sjæl efter Døden* (1840) og trokæer i Poul Martin Møllers *Aprilsvise* (1819). Lange benytter ligeledes rim i korsangene, hvorved han tydeligt markerer overgangen fra talevers til korsange.

De sangmarkører, som Thor Lange benyttede, er de samme markører, der ifølge Pattison og Faber fortæller den nutidige læser, at vedkommende læser en sangtekst: Rimede vers på regelmæssige rytmer. Langes oversættelse af *Kong Oedipus* demonstrerer efter min mening, at en varieret brug af enkelte versemål, der tidligere er blevet brugt i dansk poesi, er tilstrækkeligt til at give en instinktiv fornemmelse af den oprindelige rytmiske variation i korsangene. Sammen med rimede vers er en varieret brug af regelmæssige rytmer en brugbar strategi for oversætteren, der ønsker at formidle teksternes sangbare kvaliteter.

I min afhandling prøver jeg dog at gå lidt dybere ned i spørgsmålet om valg af versemål. For at vi kan komme så tæt som muligt på at vælge danske lydmønstre, der svarer til de græske,

¹² Jeg takker Andreas Petersen Bech for at gøre mig opmærksom på, at Otto Foss og Erik H. Madsen anvender jysk på en lignende måde i deres oversættelse af Aristofanes’ *Lysistrate* (1969). Det samme gør sig gældende i Holger Friis Johansens og Erik. H. Madsens oversættelse af *Acharnerne* (1955).

¹³ Christian Wilster. *Euripides. Tragedier*, København (18572), s. 9.

¹⁴ Peter Low. *Translating Song. Lyrics and Texts*, London (2017), s. 103.

¹⁵ Thor Lange. *Kong Oedipus*, København (1897).

må vi vide, hvad der kendetegner de græske versemål, og hvad der kendetegner de danske. Betyder digternes valg af versemål noget i græsk og i dansk poesi? Er versemålene betydningsbærende i sig selv? Sådanne spørgsmål nyder meget lidt anerkendelse i forskningen, og de kræver et omfattende empirisk arbejde at besvare.

Jeg er stadig i gang med at undersøge de semantiske funktioner af græske og danske versemål, og jeg kan derfor ikke fremlægge et fyldestgørende svar endnu. Men et fyldestgørende svar på disse spørgsmål er heller ikke afgørende for oversættelsen af græske teaterstykker. Hvis blot vi oversætter korsangene med rimede vers på regelmæssige rytmer, er der stor sandsynlighed for, at læserne fornemmer, at det er sangtekster, de læser.

Fra bog til sang

Vi har en lang tradition i Danmark for at gengive korsangene i de græske komedier på rimede vers.¹⁶ Men sidste gang, rimede vers på regelmæssige rytmer blev brugt i en tragedieoversættelse, var i 1918.¹⁷ Det er altså mere end hundrede år siden, at tragediernes korsange sidst er blevet formidlet til de danske læsere på rimede, regelmæssige vers. Jeg mener, at tiden nu er inde til at genindføre denne praksis, så læserne igen kan følge Hippolytos' opfordring til koret og synge med på en sang til den himmelske gudinde.

16 Senest Kai Møller Nielsen. *Aristofanes. Samlede Komedier I-III*, Odense (2000-2006).

17 Niels Møller. *Aischylos. Perserne*, København (1918).

KLASSIKERNES KULTURREJSER

35 ÅRS ERFARING MED INDHOLDSRIGE KULTURREJSER

Også i efteråret 2021 kan du, på vores spændende kulturrejser, gå med os i antikkens fodspor. Gymnasierne har i flere tilfælde givet tilskud til deltagere på vores rejser - spørg evt. din rektor, om det er muligt for dig.

Se program på www.klassikerne.dk eller ring på 8669 1987.

REJSER I EFTERÅRET 2021

Romerne i Kroatien (September - direkte fly fra Kbh.) **fra kr. 12.998,-**

Rundrejse i Campanien (Efterårsferien - Fly fra Kbh.) **fra kr. 9.398,-**

Grækenland (Efterårsferien - Fly fra Kbh.) **pris kommer senere**

BEMÆRK! alle entréer er inkluderet i prisen.

Priserne inkluderer flyrejse fra København, alle transfers, indkvartering i delt dobbeltværelse, GRATIS udflugtsprogram inkl. alle entréer, hvor danske universitetsuddannede fagfolk fører jer gennem antikken.

OM KLASSIKERNES REJSEFORENING

Klassikernes Kulturrejser - rejser med fagligt indhold arrangeret af Klassikernes Rejseforening. Rejseforening er alle ildsjæle, der arbejder frivilligt og ulønnet. Ring 8669 1987.

Rundrejse i Campanien

Med udgangspunkt i Napoli skal vi opleve den overmåde charmerende syditalienske region Campanien. Området var en kulturernes smeltedigel allerede fra antikken. Vi har sammensat et program med masser af kulturhistorie, ruiner, kirker, kunst og museer, - både fra oldtid og nutid. Derudover byder turen på en række store naturoplevelser på Sorrento-halvøen, Capri og ved vulkanen Vesuv.